

Аннотация. Тарасова Е. А. Концептуальное пространство пейзажа французского поэтического дискурса II половины XIX века

Статья посвящена исследованию структуры и способов представления поэтической информации в виртуальной реальности стихотворного текста, проблемам отражения национальной и авторской картин мира через языковое сознание писателя. Объектом исследования выступает стихотворный текст представителя французского поэтического дискурса XIX века П. Верлена «*Soleils couchants*». Предметом – лингвокогнитивные и лингвосинергетические особенности репрезентации концепта SOLEILS COUCHANTS в данном произведении. Цель статьи – определение принципов экспликации концептуального содержания художественного текста путём описания концепта SOLEILS COUCHANTS как одного из основных пейзажных концептов французского поэтического дискурса XIX века. Организация смысла поэтического текста осуществляется вокруг пейзажа захода солнца – состояния природы, которое коррелирует с меланхолией как особым психоэмоциональным состоянием человеческого сознания. В ходе исследования используется теоретико-методологический аппарат синергетики: роль бифуркационных процессов и флуктуаций в самоорганизации поэтической информации в пространстве художественного текста. На характер объединения текстовых элементов в виртуальной реальности символистского стихотворного текста воздействует стиль поэтического мышления автора. Демонстрируется взаимосвязь и обусловленность фонической, семантической, синтаксической составляющих стихотворения П. Верлена. Особое внимание уделяется анализу стилистических аномалий и структурных особенностей, которые коснулись доминантного словосочетания поэтического текста – «*soleils couchants*».

Ключевые слова: поэтический текст, поэтическая информация, виртуальная реальность, художественный образ, пейзажный концепт.

Summary. Tarasova O. A. Conceptual Space of the Paysage in French Poetic Discourse of the second half of the 19th century

The article is dedicated to the investigation of the structure and means of presentation of poetic information in the virtual reality of the poetic text, reflection issues of national and author's image of the world through linguistic consciousness of the writer. The object of the research is the poetic text of the representative of the French poetic discourse of the 19th century P. Verlaine «*Soleils couchants*». The subject is linguocognitive and linguosynergetic representation features of the concept SOLEILS COUCHANTS in this work. The purpose of the article is to define explication principles of the conceptual content of the art text describing the concept SOLEILS COUCHANTS as one of the basic landscape concepts of the French poetic discourse of the 19th century. Organization of the poetic text sense is made around the landscape sunset which is the state of nature that correlates with melancholia as a special psycho-emotional state of human consciousness.

In the course of the research the theoretical framework of synergetics is used: the role of bifurcation process and fluctuation in the self-organization of poetic information in the space of poetic literary text. The type of connection of text elements in the virtual reality of the symbolist poetic text is influenced by the style of poetic thinking. In P. Verlaine's poem the interconnectivity and conditionality of phonic and semantic constituents are demonstrated. Particular attention is paid to the analysis of stylistic anomalies and structural features that have touched the dominant text phrases of the poetic text «*Soleils couchants*».

Key words: poetic text, poetic information, virtual reality, literary image, landscape concept

УДК 81: 00. 12/18

Т. Є. Храбан

**КОНЦЕПТОСФЕРА ЯК СУКУПНІСТЬ КОНЦЕПТІВ
У КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ**

У статті надано теоретичне осмислення сучасного розуміння категорії “концептосфера” в когнітивній лінгвістиці, подано його визначення, запропоновані різними дослідниками, проаналізовано низку її контекстуальних синонімів, а також з'ясовано, в яких взаємовідносинах вони можуть перебувати. Відзначено, що семантична сфера різних мов різниться і за змістом вербалізованих концептів, і за принципами їхньої структурної організації. Семіотична сфера, як і семантична сфера, має ядерні і периферійні знакові характеристики (параметри). Сукупність семіотичних сфер утворює семіотичний простір. Сукупність семантичних і семіотичних сфер, що перебувають у взаємопов'язаному просторі, створює умови для виникнення сфер більш високого

порядку – концептосфер. Концептосфера побудована за тим самим принципом, що і дві попередні: у ній також є ядро та периферія, вона також і дискретна, і нерозривна.

Вивчення концептів та концептосфер вимагає врахування культурного різномайття світу, оскільки в мові відображено не тільки реальний світ, що оточує людину, але і національний характер народу, мораль, систему цінностей, світовідчуття, менталітет, спосіб життя, традиції, звички, бачення світу. Факт наявності в діяльності будь-якої лінгвостічної спільноти в принципі подібних концептосфер не заперечує можливості й їхніх відмінностей з урахуванням як особливостей семіотичних просторів, що склалися, так і особливостей структур найменувань у семантичному просторі.

Ключові слова: концептосфера, концепт, лінгвокультура, концептуальна система, семантична сфера, семіотична сфера, простір.

Постановка проблеми. У нинішній час лінгвістика нарівні з іншими науками звернулася до вивчення інфраструктури людського розуму, уподібнюваного до інформаційної система, та набуває образу, зумовленого її когнітивним напрямом. Інформація надходить до людини різними каналами; знання акумулюються в голові людини у вигляді певних структур. Хоча кожна когнітивна дисципліна має свій власний об'єкт дослідження, але саме через мову можна отримати доступ до найбільш об'єктивного аналізу цих структур.

Нині одним із базових понять когнітивної лінгвістики є категорія “концептосфери”, яка складається з концептів як одиниць та відображає світорозуміння носія мови. Сучасні наукові дані переконливо підтверджують реальність існування концептосфери та концептів, а саме реальність мислення, що не спирається на слова (невербальне мислення).

Поняття “концептосфери” (особливого поля, “аури” мови) пов'язують із пізнавальним потенціалом, запасом знань та навичок, культурним досвідом як окремої особистості, так і народу загалом. Національно-культурну своєрідність концептосфери непомітно зсередини, але вона виявляється у процесі порівняльного аналізу. Аналіз концептів дає змогу простежити розвиток поняттєвої структури як окремих слів, так і всього словникового запасу мови в цілому в діяхронічному аспекті, побачити зв'язок цього процесу з особливостями національного менталітету.

Отже, проблема осмислення мовних одиниць як структур представлення знань є актуальною, оскільки за сукупністю концептів (концептосфери) можна судити про ментальні моделі дійсності, що відображені у мові загалом та у мовній свідомості конкретних носіїв мови зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури щодо зазначеної тематики дозволяє констатувати, що над загальними питаннями теоретичного осмислення поняття “концептосфери” працювало і працює багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: І. Кожушко, Ю. Баланенко, Н. Сергієнко, К. Якименко, Д. Лихачов, Ю. Степанов, З. Попова, Й. Стернін, В. Маслово, А. Приходько, С. Шафіков, Х. Хувер, М. Маерз, Р. Бенсон, С. Банайї, Е. Кнедлер-Банте та багато інших.

Проблеми теоретичного осмислення поняття “концептосфера” відображено в дисертаціях: М. Мацьківа [7] (концептосфера в українськомовній картині світу), Є. Учайкіної (концептосфера в англomовній картині світу) [14], М. Флат [15], (концептосфера в російськомовній картині світу) тощо.

Мета статті – провести теоретичний аналіз поняття “концептосфера” як базової категорії сучасної когнітивної статистики, для чого зробити структурний опис концептосфери як сукупності семантичних та семіотичних сфер, що перебувають у взаємопов'язаному просторі, і провести порівняльний аналіз концептосфер.

Виклад основного матеріалу. Термін “концептосфера” вперше ввів у лінгвістичний обіг російський дослідник Д. Лихачов, який у праці “Концептосфера російської мови” зазначив: “У сукупності потенції, що відкриваються у словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови загалом, ми можемо назвати концептосферами. Концептосфера національної мови тим багатше, чим багатша вся культура нації..., окремих варіантів концептосфери національної мови дуже багато, вони по-різному групуються, по-різному

себе виявляють. Кожен концепт у сутності може бути по-різному розшифрований залежно від контексту і культурного досвіду, культурної індивідуальності концептоносія”. Учений у своїй роботі підкреслив, що поняття “концептосфера” особливо важлива тим, що воно “допомагає зрозуміти, чому мова є не просто способом спілкування, але деяким концентрантом культури – культури нації і її втілення у різних прошарках населення аж до окремої особистості” [4, с. 5, 9].

У сучасній лінгвістиці наявні різні визначення концептосфери. Так, Ю. Степанов під концептосферою розуміє “таку сферу культури, де поєднуються в одному загальному уявленні (культурному концепті) слова, речі, міфологеми та ритуали” [13, с. 74].

Очевидно, що, вводячи поняття “концептосфера”, Д. Лихачов і Ю. Степанов притримуються того самого підходу – лінгвокультурологічного. Обидві концепції з різних поглядів описують той самий феномен, хоча в Д. Лихачова термін “концептосфера” стає багатозначним.

З. Попова і Й. Стернін у своїх роботах визначають концептосферу як “упорядковану сукупність концептів народу, інформаційну базу мислення”. Засновники теоретико-лінгвістичної наукової школи Воронежського університету визначають концептосферу як “сутомисленневу сферу, яка складається з концептів, що існують у вигляді мисленневих зображень, схем, понять, фреймів, сценаріїв, гештальтів (більш або менш складних образів зовнішнього світу), найбільш абстрактних сутностей, які узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу” [8, с. 36, 43].

В. Маслова вважає концептосферою “сукупність концептів, із яких, як із мозаїчних шматочків, складається полотно світорозуміння носія мови” [6, с.34]. С. Воркачов розуміє концептосферу як “певний цілісний і структурований семантичний простір, сукупність концептів” [1, с. 69]. В. Карасик стверджує, що оскільки в суспільстві виокремлені чітко окреслені соціальні групи, то й існують концептосфери цих груп [2, с. 98]. А. Приходько дає тлумачення концептосфери як “об’єктивно наявної сукупності вербально позначених і вербально непозначених, національно маркованих ментальних одиниць лінгвокультури, упорядкованих за принципом системності та організованих на засадах множинності, цілісності, зв’язку і структурованості” [9, с. 209].

О. Селіванова розглядає поняття “концептуальна система” як родове щодо концептосфери і не отожднює ці поняття, а вважає перше за все елементом змісту другого. Концептуальна система, за визначенням дослідниці, це “система концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду” [12, с. 405-406]. Такої самої позиції у розумінні концептосфери дотримуються Т. Космеда та Н. Плотнікова, які слідом за О. Селівановою, запропонували визначення концептосфери як “фрагмента концептуальної картини світу, сформованої на основі уявлень людини та репрезентованої сукупністю одиниць пам’яті (концептів), що групуються за тематичною ознакою” [3, с. 31-32].

Російський вчений Ю. Прохоров у своїй статті “Мова, свідомість, комунікація” дає обґрунтування запропонованої ним моделі концептосфери [10, с. 74-93]. Ми дотримуємося саме цієї моделі, яку можна описати таким чином.

Мовна одиниця створює навколо себе деяку семантичну сферу. Сукупність семантичних сфер, що реалізуються в асоціативно-вербальній мережі у процесі організації мовленнєвого спілкування носіїв певної мови утворює семантичний простір. А. Рудакова запропонувала визначення семантичного простору мови як частини концептосфери, яка отримала вираження за допомогою мовних знаків – “слів, фразеологічних сполучень, синтаксичних структур” [11, с. 54-55].

Семантична сфера різних мов різниться і за змістом вербалізованих концептів, і за принципами їхньої структурної організації. Кожен народ утворює концепти тих фрагментів дійсності, які важливі для нього в певний момент часу. Ті самі концепти в різних народах можуть бути згруповані за різними ознаками. В цих умовах знак може бути співвіднесений з

конкретною семіотичною сферою. Як відзначає Ю. Лотман, "... будь-яка окрема мова опиняється заглибленою в деякий семіотичний простір, і тільки через взаємодію з цим простором вона здатна функціонувати. Невід'ємним механізмом, що функціонує, – одиницею семіозису – слід вважати не окрему мову, а весь притаманний певній культурі семіотичний простір. Цей простір ми і визначаємо як семіосферу" [5, с. 165].

Зі свого боку, семіотична сфера, як і семантична сфера, має ядерні і периферійні знакові характеристики (параметри). Сукупність семіотичних сфер утворює семіотичний простір. З іншого боку, їхні периферійні елементи можуть входити в інші семіосфери (в будь-якій якості, зокрема і ядерних елементів), що дає змогу їм усім контактувати на асоціативному рівні у процесі побудови мовленнєвого спілкування залежно від реальної ситуації цього спілкування. Сукупність семантичних і семіотичних сфер, що перебувають у взаємопов'язаному просторі, створює умови для виникнення сфер більш високого порядку – концептосфер. Концептосфера побудована за тим самим принципом, що і дві попередні: у ній також є ядро та периферія, вона також і дискретна, і нерозривна.

Варто зауважити, що концептосфера мови постійно збагачується. Особливе значення у створенні концептосфери належить письменникам, поетам, носіям фольклору, представникам окремих професій. Тому концептосфера мови – це, по суті, концептосфера культури. С. Шафіков у своїй монографії відзначає мінливість як одну з найважливіших особливостей концептосфери: "Багатство мови визначається не тільки багатством "словникового запасу" та граматичними можливостями, але і багатством концептуального світу, концептуальної сфери, носіями якої є мова людини та її нації. Процес пізнання нескінченний, і безмежно різноманітно виявляється мовна енергія, спрямована на репрезентацію пізнаного світу. Джерелом цієї мовної енергії служить творча діяльність суб'єкта, що пізнає, який, співутворюючись з неосяжною кількістю умов-стимулів у його спрямованому пізнанні, обирає та закріплює в мовній формі кожен раз одну з незчисленних властивостей навколишнього середовища" [16, с. 33].

Концептосфера безмежна, як безмежна наша свідомість, тому ми уявляємо концептосфери на площині у вигляді спіралі Архімеда. На користь цього твердження ми вважаємо за необхідне навести слова Ю. Прохорова, який вважає, що логічніше було б замість сфери побудувати модель. Вона могла б урахувати "ті зв'язки та взаємовідносини між об'єктами дійсності, що зумовлюють лексико-семантичну систему мови, є, звичайно, зовнішніми відносно самої мови. Але всяка знакова система слугує для позначення якраз того, що перебуває за межами самої системи, і значення знака розкривається тільки поза цією системою" [10, с. 78].

Порівняльний аналіз концептосфер показує, що вони мають ознаки тих культур, компонентами яких вони є. Головне джерело відмінності концептосфер – різноманітність об'єктивного світу, що відображається у свідомості, джерело їхньої однаковості – єдність людської когніції. Входячи в ту чи ту концептосферу, концепти різняться не лише конкретним своїм змістом, але і місцем, яке вони займають у певній концептосфері, ступеня своєї актуальності, характером зв'язку з іншими концептами, засобами свого втілення тощо. Саме концептосфери фіксують відмінність у культурному досвіді тих чи тих народів.

Висновки. Нині одним із базових понять когнітивної лінгвістики є категорія "концептосфери", яка складається з концептів як одиниць та відображає світорозуміння носія мови. У сучасній лінгвістиці наявні декілька визначень концептосфери. У цій статті наведено визначення цього поняття когнітивної лінгвістики, що належать відомим вченим, фахівцям у цій науковій сфері: Д. Лихачову, Ю. Степанову, З. Поповій, Й. Стерніну, В. Масловій, С. Воркачову, В. Карасику, А. Приходьку, О. Селівановій, Т. Космеді, Н. Плотніковій, Ю. Прохорову, А. Рудаковій, Ю. Лотману, С. Шафікову.

Сукупність семантичних і семіотичних сфер, що перебувають у взаємопов'язаному просторі, створює умови для виникнення сфер більш високого порядку – концептосфер. Концептосфера побудована за тим самим принципом, що і дві попередні: у ній також є ядро та периферія, вона також і дискретна, і нерозривна.

Вивчення концептів та концептосфер вимагає врахування культурного різномайття світу, оскільки в мові відображено не тільки реальний світ, що оточує людину, але і національний характер народу, мораль, система цінностей, світовідчуття, менталітет, образ життя, традиції, звички, бачення світу. Факт наявності у діяльності будь-якої лінгвоетнічної спільноти в принципі подібних концептосфер не заперечує можливості й їх відмінностей з урахуванням як особливостей семіотичних просторів, що склалися, так і особливостей структур найменувань у семантичному просторі.

Перспективи подальших досліджень. На основі визначених основних характеристик поняття “концептосфера” у подальшому можна провести порівняльний аналіз систем концептосер різних іноземних мов, наприклад, на початку взявши для розгляду по одній мові з слов’янської, германської та романської груп мов.

Список використаної літератури

1. Воркачев С. Г. Российская лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития / С. Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. – Т. 70. – № 5. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2011. – С. 64–74.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [текст] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук спец.: 10.02.01 / Т.А. Космеда. – Харків : Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 2001. – 32 с.
4. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Серия литературы и языка. – Т. 52. – № 1. – М. : Изд. АН СССР, 1993. – 536 с.
5. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю.М. Лотман. – М. : Гнозис, 1992. – 245 с.
6. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В. А. Маслова. – Минск : Тетросистема, 2004. – 256 с.
7. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук: спец. 10.02.01 / П. В. Мацьків. – К., 2008. – 388 с.
8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. – [Електронний ресурс] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Режим доступа: <http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika>.
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
10. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – М. : Наука, 2007. – 200 с.
11. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А.В. Рудакова. – Воронеж : Истоки, 2004. – 80 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 711 с.
13. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Акад. проект, 2001. – 990 с.
14. Учайкина Е. Н. Концептосфера БОГАТСТВО в англосаксонской картине мира: концептуализация категоризация: дис. на соискание наук. ступеня кандидата филол. наук: спец. 10.02.04 / Е. Н. Учайкина. – Владивосток. – 2005. – 194 с.
15. Флат М.А. Концептосфера “Благотворительность” в русской языковой картине мира (динамический аспект): дис. на соискание ступеня кандидата филол. наук: спец.: 10.02.01 / М.А. Флат – Барнаул, 2014. – 201 с.
16. Шафиков С.Г. Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий: [монография] / С.Г. Шафиков. – М. : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. – 292 с.

Одержано редакцією 28.01.14

Прийнято до публікації 19.02.14

Аннотация. Храбан Т. Е. Концептосфера как совокупность концептов в когнитивной лингвистике

В статье представлено теоретическое осмысление современного понимания категории “концептосфера” в когнитивной лингвистике, сформулированы ее определения, предложенные разными исследователями, проанализировано ряд ее концептуальных синонимов, а также определено, в каких взаимоотношениях последние могут находиться.

В статье отмечается, что семантическая сфера разных языков отличается и за содержанием вербализованных концептов, и за принципами их структурной организации. С своей стороны, семиотическая сфера, как семантическая сфера, имеет ядерные и периферийные признаки

(параметры). Совокупность семиотических сфер создает семиотическое пространство. Совокупность семантических и семиотических сфер, которые находятся во взаимосвязанном пространстве, создает условия для возникновения сфер более высокого порядка – концептосфер. Концептосфера построена по тому же самому принципу, что и две предыдущих: у нее также есть ядро и периферия, она также и дискретна, и неразрывна.

Изучение концептов и концептосфер требует учета культурного разнообразия мира, потому что не только реальный мир, что окружает человека, но и национальный характер народа, мораль, система ценностей, мироощущения, менталитет, образ жизни, традиции, привычки, видение мира. Факт наличия в деятельности какой-нибудь лингвоэтнической общности в принципе подобных концептосфер не отрицает возможности их отличий с учетом как особенностей сложившихся семиотических пространств, так и особенностей структур названий в семантическом пространстве.

Ключевые слова: концептосфера, концепт, лингвокультура, концептуальная система, семантическая сфера, семиотическая сфера, пространство.

Summary. Khraban T. E. Conceptual Sphere as a Set of Concepts in Cognitive Linguistics

In the article the modern theoretical understanding of the category conceptual sphere in cognitive linguistic was represented. Also definitions of conceptual sphere are stated by researchers were given, row of conceptual synonyms were analyzed as well as mutual relationship of the formers were found out.

In the article it is noted that the semantic sphere of different languages is differed both for content of verbalized concepts and for principles of their structure organization. On its part, the semiotic sphere, as well as the semantic sphere, has nuclear and peripheral attributes (options). The set of semiotic spheres creates semiotic space. The set of semantic and semiotic spheres, those are in an interconnected space, create conditions for appearance of spheres of the more high order – conceptual sphere. The conceptual sphere is constructed for the same principle that and two previous: It also has a nucleus and a peripheral, it also is both discrete and inseparable.

The study of concepts and conceptual spheres requires the account of culture diversity of world because not only the real world, which surrounds a man, but and national character of people, morality, system of values, world attitude, mentality, lifestyle, traditions, vision of the world. The fact of presence in the activity of some linguistic ethnic community in the principle of such conceptual spheres not denies possibilities of their differences taking into account of both the peculiarities of the fold semiotic spheres and the peculiarities of names in the semantic space.

Key words: conceptual sphere, concept, cognitive linguistics, linguistic-cultural approach, conceptual system, semantic sphere, semantic sphere, space.